

שבת ישראלית

לאור יסודות השבת המסורתיים ומשנתו של ביאליק

ליאור טל-שדה*

דברי פתיח

מפה לבנה. בית נקי. ריחות תבשילים נישאים באוויר. ילדים מלאי ציפייה לקראת הרגע שבו סבא עושה קידוש. אין גן מחר בבוקר. אין עבודה. אולי נלך לפארק? אולי לספארי? הקטנטונת כבר עייפה. שיני הערש הרגילים מתחלפים בניגוני השבת. מחר המשרד הממוזג יוחלף בטבע. בואי כלה.

השבת היא יום מיוחד בביתם של רוב המשפחות היהודיות בישראל – חילוניות, מסורתיות ודתיות. כל אחת ושבתה. צדיק בשבתו יחיה. מה מחבר בין השבתות הללו? כיצד צריכה להיראות הפרהסיה הישראלית בשבת, ובאיזו מידה נכון שיתערב המחוקק בעיצובה? במאמר זה אנסה להתמודד עם שאלות אלו ואחרות בדרך הבאה – אתאר, בקיצור רב, את גישת היהדות כתרבות, אסקור את ארבעת יסודות השבת שפותחו בספרות ההלכה והאגדה, אציג את תפישתו של המשורר הלאומי לגבי מקומה של השבת בתרבותנו, ואציע דרכים לבניית שבת משפחתית ולאומית בישראל, כולל מודל חקיקתי, על בסיס יסודות השבת ומשנתו של ביאליק.

היהדות כתרבות – מפגש דיאלוגי עם היהדות
במאה וחמישים השנים האחרונות התפתחה והתגבשה תפישה של היהדות כתרבות. תפישה זו יכולה להכיל בתוכה פרשנויות דתיות מסוגים שונים, בצד פרשנויות חילוניות מגוונות ליהדות. באם מקובל

* הכותב הוא סמנכ"ל התוכן של קולות, פובליציסט, מרצה ופעיל חברתי.

היה לראות ביהדות דת שבמרכזה קיום תורה ומצוות במגמה של עבודת ה',¹ הרי שהחילוניות, הציונות והזרמים המתחדשים ביהדות הרחיבו את נקודת המבט לראיית היהדות כתרבות הלאומית של עם ישראל. תרבות זו מכילה בתוכה אופציה דתית (ולכן אינה שייכת ליהדות החילונית בלבד²), אך אינה מחייבת אותה. באופן מטפורי, ניתן להתייחס לשפה הדתית, לסגנון הדתי, לשיטה הרבנית ולקשר עם אלהים ככסותה של היהדות ולא כגופה ממש. החילוני יוכל להפשיט את היהדות מלבושה הדתי ולפגוש בה בלי שחילוניותו תעורר,³ והדתי יוכל להמשיך לחוות את יהדותו גם מצדה הרליגיוזי-הלכתי. אבקש להציע שביסודה של תפישת היהדות כתרבות מונחת הקריאה להיכנס לדיאלוג עם היהדות. במונח דיאלוג כוונתי לשיח שבמרכזו מפגש בין עולמות וזהויות. זהו מפגש שבו אני חורג מעצמי כדי לפגוש ב"אתה", מפגש שבו אני מאפשר לאחר לגעת בי. בניגוד לשיח מדומה של שני מונולוגים, שיח שבו אדם מקשיב לרעהו על מנת "לתקוף בחזרה" ו"לנצח בוויכוח",⁴ הרי בדיאלוג נפתח מקום בנפש לשינוי. הדיאלוג מצמיח. דיאלוג אינו מצריך דווקא שני בני-אדם, והוא אפשרי גם במפגש עם הטבע, עם טקסט, עם ציור או

¹ או בניסוחו של רס"ג: "אין אומתנו אומה אלא בתורתיה".

² להרחבה בנושא יהדות חילונית, כחלק מתפישת היהדות כתרבות, ראו מאמרי: "יהדות חילונית וצהל", בתוך: "בין הכיפה לכומתה – דת, פוליטיקה וצבא בישראל" וכן בבלוג "ליאור טל – מה למעלה מה למטה".

³ ראו ניסוחו של אחד העם: "על יחוסם השלילי אל הדת הלאומית יכולים הלאומיים לפטור עצמם מן הדין בטענה צודקת, שאין האמונה תלויה ברצון ואין עושים אותה בסיס לחייהם. אבל משבאנו לידי הכרה, כי בלבוש הדת מסתתר גם הענף היותר נכבד של החיים הלאומיים – המוסר הלאומי, הנובע מרוח העם וחייו ההיסטוריים – האין לנו צדקה לדרוש מכל נושאי הגל הלאומיות, כי ישימו לבם לדעת את המוסר הלאומי האמתי וישתדלו להתאים עמו את חייהם?" מתוך: המוסר הלאומי, "כל כתבי אחד העם", עמ' קנט-קסד.

⁴ על נטייה זו עמד כבר הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה: "אף על-פי שאתה יכול לחלץ את עצמך בטענות וכוחיות, אם תדע שדבר יריבך הוא האמת, אלא שטענתך נראית יותר מחמת חולשתו או בגלל יכלתך להטעות, חזור לדבריו וחדל להתוכח".

עם צלילים.⁵ כך, למשל, כאשר אני רואה סרט משובח, ייתכן שאכנס לדיאלוג עומק עם הסרט. אמנם, הסרט אינו שומע את הצד שלי בשיחה, אך למרות זאת הוא פעמים רבות משיב לי. הסרט אינו משתנה בעקבות השיחה באופן אובייקטיבי, אך סובייקטיבית הוא השתנה לעד.

ה"אתה" שבו אני פוגש כבן-תרבות היא היהדות אני מציע להיפגש עם התורה, במובניה הרחבים, עם ההיסטוריה והמנהגים, עם המחשבות והסיפורים, עם ההלכות והחגים, עם השפה והערכים, עם הסמלים והטקסים, לדיאלוג. במהלכו של הדיאלוג זהותנו תשתנה. טוב שכך. לא מדובר פה על העשרה ושעשוע אינטלקטואלי לשעות הפנאי, אלא על מהלך עמוק שבו בן/ת תרבות מבקש להיפגש עם תרבותו שלו, להשתנות בעקבותיה ואף לשנות אותה, וכל זאת תוך כדי שמירה על אוטונומיה אישית.⁶ אם תרצו, מדובר על מפגש פרשני ברוח "מיזוג האופקים" של גרמר. מפגש שבו האופק שלי והאופק של הטקסט/המנהג/ההלכה/הסיפור שאותו אני פוגש מתמזגים ויוצרים ברייה תרבותית חדשה. ברוח דיאלוגית זו נפגוש את השבת במאמר זה. לצורך כך נעיין ביסודות השבת, כפי שהם מופיעים בספרות ההלכה והאגדה וכפי שהתגבשו בפועל במשך מאות שנים, ונבחן מה מוליד דיאלוג זה עבורנו.

⁵ בעניין זה ראו את מסתו הקלאסית של בובר, מרטין: "אני ואתה", בייחוד בסעיף 9.

⁶ להרחבה של תפישת היהדות כתרבות כתפשישה של "דיאלוג אוהב", ראו מאמרי: "דיאלוג אוהב עם ישראל סבא", בתוך: כתב העת דעות, גיליון 61, וכן בבלוג "ליאור טל – מה למעלה מה למטה". על מושג הדיאלוג עצמו ישנה, כמובן, ספרות רחבה מאוד, ונציין כאן רק את שגיא, אבי: "בין שיח זכויות לשיח זהות", בתוך: עין טובה – דו-שיח ופולמוס בתרבות ישראל, ספר היובל לטובה אילן. שגיא עומד שם על עיקרי ההגדרות של הדיאלוג.

ארבעת יסודות השבת – זכור, שמור, עונג, כבוד

“ארבעה דברים נאמרו בשבת: שנים מן התורה ושנים מדברי סופרים והן מפורשין על-ידי הנביאים. שבתורה: זכור ושמור, ושנתפרשו על-ידי הנביאים: כבוד ועונג” (רמב”ם, משנה תורה, הלכות שבת, פרק ל, הלכה א).

עשרת הדיברות מופיעים, כזכור, פעמיים בתורה. בגרסה של ספר שמות מופיע הציווי “זכור את-יום השבת לקדשו”⁷, ואילו בספר דברים משתנה המילה המצווה – “שמור את-יום השבת לקדשו”⁸. הדברים התפרשו במסורת היהודית כך: “זכור” הוא היסוד הטקסי בשבת. טקסי הדלקת הנרות, קבלת השבת, הקידוש בערב ובבוקר ואף ההבדלה בסופו של היום הם חלק ממנו. ההנמקה המופיעה בפסוקי ספר שמות לזכירת השבת קשורה בזיכרון המיתוס העתיק של בריאת העולם ומנוחת האלהים ביום השביעי. איזו הכרעה אמיצה היא לפתוח את התורה במיתוס שבו הדמות הפלאית שבוראת עולם זקוקה למנוחה! ללא מנוחה אין קדושה. “על-כן ברח ה' את-יום השבת ניקדשהו”.

אל לנו לצמצם את מושג “הקדושה” לספרה הדתית בלבד. שורה של פרשנים והוגים כבר עמדו על כך שהקדושה מבטאת אזור שבו האדם נח לרגע מניסיונו האינסופי לשלוט בקיום.⁹ זהו אזור חשוב

⁷ (ח) זכור את-יום השבת לקדשו. (ט) ששית ימים תעבד ועשית כל-מלאכתך. (י) ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא-תעשה כל-מלאכה אתה ובנך-וביתך עבדך וַאֲמַתְךָ וּבְהֵמַתְךָ וְגַרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֶיךָ. (יא) כִּי שֵׁשֶׁת-יָמִים עָשָׂה ה' אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ אֶת-הַיָּם וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר-בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל-כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ (שמות, פרק כ).

⁸ (יב) שמור את-יום השבת לקדשו כַּאֲשֶׁר צִוָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ. (יג) ששית ימים תעבד ועשית כל-מלאכתך. (יד) ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל-מלאכה אתה ובנך וביתך ועבדך וַאֲמַתְךָ וְשׂוֹרְךָ וְחֲמֹרְךָ וְכָל-בְּהֵמַתְךָ וְגַרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאֲמַתְךָ כְּמוֹךָ. (טו) וְזָכַרְתָּ כִּי-עַבְדְּ הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצֵאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֵרַע נְטִייה עַל-כֵּן צִוָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת. (דברים, פרק ה).

⁹ משה הלברטל הגדיר זאת כך: “הקדוש מייחד את התחום שאינו ניתן לשליטה ולמניפולציה אנושית”. ראו מאמרו: “על קדושה וגבולות הייצוג האמנותי והלשוני”, בתוך: “גבולות של קדושה”.

בחיי אדם באשר הוא אדם. הקדושה נובעת מהכרעותיהם של אנשים להתייחס לדבר כקדוש ולהטיל עליו איסורים וחיוכים. כך, לדוגמה, כשאני "מקדיש" שעתיים בשבוע להתנדבות, הרי אני מייחד את אותן שעתיים וקובע לעצמי כללים לגבי מה מותר ומה אסור לעשות בהן. באותן שעתיים אנוח מעיסוקי היומיומיים וכך הם יוקדשו־יתקדשו למטרה ספציפית. כך גם לגבי מועדי קודש כמו שבת. אם כך, על מנת לחוות קדושה עלינו לנוח מדברים אחרים, דברי חולין.

"שְׁמֹר" הוא יסוד הפסקת העבודה בשבת. שמירת השבת מקושרת ישירות לסיבות חברתיות, שבראשן הדאגה למוחלשי החברה – "לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ כַּמֹּדֶךָ". מעניין לראות שהמקור וההצדקה לשמירת השבת הם מיתוס היציאה מעבדות מצרים – "וַיִּזְכְּרֶתָּהּ כִּי־עָבַד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְאָךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִיַּם סוּף וַיֹּצִיאֲךָ מִיַּד פַּרְעֹה וַיֹּצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵשׂוֹת אֶת־יְוָם הַשַּׁבָּת". מה בין יציאת מצרים לאיסור המלאכה בשבת? הפסקת העבודה ליום שבועי קבוע מוציאה את האדם משעבוד לחירות. העבודה אינה נמשכת 24/7, העבודות כן. לעובד יש שבת, דבר שעבדי מצרים לא זכו לו. בתורה, אפילו מי שמוגדר רשמית כעבד זכאי לשבת. בכך מצמצמת התורה באופן משמעותי את יסוד השעבוד במוסד העבודות העתיק. "שמור", אם כך, הוא יסוד הוצאת האדם מעבודות לחירות, והוא בעל תוכן אישי וחברתי.

היסודות של "עונג" ו"כבוד" נלמדים מאחד הטקסטים העוצמתיים ביותר בספרות הנביאים ומופיעים גם הם בהקשר של צדק חברתי. בשלהי טקסט שבו מסביר הנביא שאלהים לא חפץ בצומות ובעינווי נפש שאין בצדם תיקון חברתי עמוק, מופיעים הפסוקים הבאים: "אִם־תָּשִׁיב מִשְׁבֶּת רְגְלְךָ עֲשׂוֹת חֲפָצֶיךָ בַּיּוֹם קִדְשִׁי וְקִרְאתָ לְשַׁבֵּת עֲנֹג לְקֹדֶשׁ ה' מְכַבֵּד וְכֹבֵדוֹתָו מַעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמִּצּוֹא חֲפָצֶיךָ וַיִּבְרַךְ דָּבָר. אֲזַי תִּתְעַנֵּג עַל־ה' וְהִרְפַּבְתִּיךָ עַל־בְּמוֹתַי בְּמַתִּי אֶרֶץ וְהֶאֱכַלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב אֲבִיךָ כִּי פִי ה' דִּבֶּר" (ישעיהו נח, יג-יד). מה הכוונה בביטוי העונג והכבוד בפסוקים אלו? כיצד מענגים את השבת? כיצד מתענגים על ה' איך מקיימים את "וכבדתו"?

"עונג זה איני יודע מהו, כשהוא אומר וקראת לשבת ענג, הוי אומר: זה ענג שבת. – במה מענגו? – רב יהודה בריה דרב שמואל בר

שילת משמיה דרב אמר: בתבשיל של תרדין, ודגים גדולים, וראשי שומין". אחרי הדוגמה הטעימה מגיע הכלל – "רב חייא בר אשי אמר רב: אפילו דבר מועט, ולכבוד שבת עשאו – הרי זה עונג" (תלמוד בבלי, מסכת שבת, דף קיח עמוד ב). הכלל הזה מאפשר, כמובן, פרשנויות שונות לגבי אופן העינוג בשבת, וכן דואג לשכבות מוחלשות בחברה, שלא יכולות להרשות לעצמן בכל שבת מאכלים יקרים.

מוסיף המדרש ומסביר את יסוד הכבוד: "ולקדוש ה' מכובד – שלא תתנהג בו מנהג קלות ראש אלא קדשהו וכבדהו בכל דבר, וכבדתו בבגדים נאים ובכסות נקיה שלא תעשהו כחול". גם כאן מיד מגיע כלל המונע מרגישות לעניים: "ואמר רב הונא מי שיש לו להחליף יחליף ואם לאו ישלשל בגדיו" (מדרש תנחומא (ורשא) פרשת בראשית סימן ב).

כפי שהעיר פעם לוינס בהקשר אחר: "איזו חומרנות נפלאה!"¹⁰ העונג אינו בא לידי ביטוי במושגים רוחניים אלא באוכל. "וקראת לשבת עונג – שלא תהא אכילתך בשבת כבחול אלא ענגהו, שבשכרו כתיב אז תתענג על ה'" (שם). הכבוד לא בא לידי ביטוי בלימוד תורה או תפילה אלא בבגדים נאים ונקיים.

חשוב לשים לב לכך שאופני היישום של העונג והכבוד ניתנים לפרשנויות רבות, ויש בהם יסוד סובייקטיבי וקהילתי מובהק. למרות שישנם בעלי הלכה שפירטו מעט יותר את אופני העונג והכבוד המומלצים, הרי ברור הדבר שהמשנה וההלכה אינן מנסות לקדש תבשיל של תרדין או ראשי שומין ושאינן כוונות להכתיב לקהילה מהם בגדים נאים. העיקר שיהיה אוכל מיוחד לשבת ובגדים חגיגיים. הסובייקטיביות והכלליות של העונג והכבוד אינם דומים לפירוט האינסופי של הלכות ה"שמור", ולכן הם יכולים להיות רלוונטיים במיוחד לחברה הישראלית המסורתית והחילונית של ימינו.

¹⁰ לוינס העיר זאת בהקשר של חובות המעביד לפועלים כפי שהן מופיעות במשנה הפותחת את פרק "השוכר את הפועלים" בתלמוד. ראו "יהדות ומחפכה", בתוך: תשע קריאות תלמודיות, עמ' 117-147.

העונג והכבוד, אם כך, באים לידי ביטוי בשורה של התנהגויות חומריות, המעניקות תחושה של איכות חיים בשבת. אוכל טוב, יחסי מין, בגד נאה, שולחן עם מפה לבנה, בית נקי – כל אלה ואחרים יוצרים יום שונה שנותן טעימה קלה מימות המשיח כבר בעולם הזה.¹¹

ספרות ההלכה העניקה תשומת לב מועטה ליסודות ה"זכור", ה"עונג" וה"כבוד", ובאותה עת התמלאה כולה בפרטי-פרטים של אופנים לשמירת ה"שמור". הדברים הגיעו לידי כך שנראה שמי שמקפיד על זכירה, התענגות וכיבוד השבת ולא שומר על כל פרטי שמירת השבת ההלכתית, מקוטלג מיד על-ידי החברה כמורד בשבת וכמי שאין היא אומרת לו דבר.¹² נראה שמשוהו באיזונים השתבש. התורה מדברת על איסור מלאכה וכמעט שאינה מפרטת למה הכוונה. פה ושם אזכור של איסור להבעיר אש ולקושש עצים. היא ודאי לא התכוונה לאלפי הלכות שמירת השבת. חז"ל עצמם הצהירו שההלכות הרבות הללו, שמאז רק טפחו וטפחו, הן "כהררים התלויין בשערה שהן מקרא מועט והלכות מרובות" (משנה, מסכת חגיגה, פרק א, משנה ח). בעקבות מהפכות החילון והליברליזציה ביהדות, רוב הציבור היהודי הפסיק לציית להלכה הרבנית והתרחק מאותם

¹¹ רעיון זה מצוי כבר בספרות חז"ל (למשל ר"ה לא, א) ואצל פרשנים רבים. מעניין במיוחד התיאור שלו אצל ההוגה-פרשן החילוני בן המאה ה-20 אריך פרום, אשר מנתח את השבת כניסיון להשיב את הרמוניית גן עדן ולהתמודד עם הניכור, ומתמקד ברעיון השבת כימי המשיח בעולם הזה. ראו אריך פרום, **השפה שנשכחה**, עמ' 199-205.

¹² בהקשר זה מעניין לציין את פסק ההלכה השונה של הרב עובדיה יוסף. בהלכה ישנה קטגוריה של "מחלל שבתות בפרהסיא" אשר נחשב ממש למומר או לעכור ואפילו אסור לשתות מינו. באחת מפסיקותיו הבדיל הרב עובדיה בין מי שאינו שומר ואינו זוכר את השבת למי שרק לא שומר. בכך הכיר בזכירת השבת כקריטריון הלכתי מרכזי (ראו שו"ת יביע אומר חלק א – יורה דעה סימן יא). עם זאת, עלינו לזכור שדבריו של הרב עובדיה נכתבו רק כלפי ציבור מסורתי ולא חילוני (וראו נימוקיו שם ודבריו במקומות אחרים כפי שסוקר הרב ד"ר בני לאו במאמרו "על זוכרי שבת ואינם שומריה") ואף לא על ציבור קונסרבטיבי שאותו פסל מכול וכול (ראו שו"ת יביע אומר חלק ז – יורה דעה סימן יט).

הררים של איסורים שהיו כרוכים בשבת. חלקים ממנו התרחקו בעקבות זאת גם משאר יסודות השבת, ולצערי יש שעשו שבתם חול. עם זאת, רבים בציבור זה מחוברים עמוקות לשבת כאחד היסודות התרבותיים המרכזיים בחייהם.

השילוב של ארבעת היסודות הוא, לטעמי, הברקה תרבותית. כך בונים יום מיוחד שישורד אלפי שנים. מי שחשה בנוח עם איסורי המלאכה המפורטים בספרות ההלכתית יכול/ה, כמובן, להמשיך ולקיימם, אך עצוב יהיה אם כל תפישת השבת שלו/ה ושל אלה שבוחרים שלא להתמסר להלכות אלו תצטמצם לכך, מאחר שסוד השבת וקסמה טמונים בשילוב ארבעת היסודות. במקום לנטוש את השבת או להעמיד אותה במרכז המאבק שבין מחזיקי דגל הליברליזם למחזיקי דגל הדתיות האורתודוקסית, אפשר להיכנס לדיאלוג עומק עם יסודות השבת ולבנות שבת ישראלית משותפת ומקסימה המבוססת על זכור, שמור, עונג וכבוד.

שבת אישית ומשפחתית לאור יסודות השבת

במישור הפרטי מוזמנים כל אדם וכל משפחה לעצב את שבתם מתוך יסודות אלה. אפשר לקיים את כל טקסי ה"זכור" או רק את חלקם, ניתן לקיימם בכל אחד מהנוסחים שנהגו בקהילות ישראל במשך הדורות, וניתן לחדש ולנסח את חלקם מחדש. חשוב שבני המשפחה ימצאו את האיזון הנכון עבורם בין ההמשכיות הבינ־דורית לבין התחושה שהם מחוברים לטקס הקצר ולמה שנאמר בו, ולא מתבוננים בו מהצד כאורחים בביתם.

בשנת 1930 שיגר דוד אומנסקי מגניגר מכתב לביאליק ובו ביקש ממנו להמציא לאנשי העמק טקס חדש לפסח. תשובתו של ביאליק חשובה לענייננו: "חוגג את חגי אבותיכם והוסיפו עליהם קצת משלכם לפי כחכם ולפי טעמכם ולפי מסיבתכם. העיקר שתעשו את הכל באמונה ומתוך הרגשה חיה וצורך נפשי, ואל תתחכמו הרבה. אבותינו לא נמאסו עליהם שבתותיהם ומועדיהם, אף על־פי שחזרו עליהם כל ימי חייהם כמה וכמה פעמים בנוסח אחד. הם מצאו בהם כל פעם טעם חדש ואתערותא חדשה. ויודע אתה מפני מה? מפני שהיתה בהם לחלוחית וברכת החג שכנה בנפשם. אלה שאינם

מוצאים טעם בחגים ובמועדים, סימן שנפשם ריקה ותוכם חול, ולא להאילן אין תקנה" (אגרות ביאליק, כרך ה, עמ' נד). ביאליק, שלמשנתו בתחום נחזור מיד, מתנסח כאן בחריפות רבה. אינני סבור שמי שלא מוצאים טעם במועדים סימן שנפשם ריקה ותוכם חול, אבל אני רואה חוכמה רבה בעצתו שלא להתחכם הרבה ולהשתדל למצוא בתוך הטקסים והחגים את הטעם החדש ולאפשר לברכת החג והשבת לשכון בנפשנו.

ה"שמור" האישי הבסיסי ביותר הוא לחדול מעבודת היומיום בשבת. במקום להקפיד על כל תג מל"ט אבות המלאכה ותולדותיהן (ולמי שרוצים בהם אז בצד הקפדה זו), ניתן פשוט לחיות את פשט הדברים – לא ללכת לעבודה בשבת, לא להשלים את מלאכת אמצע השבוע בשבת בבית, לא לעסוק במהלך השבת בדברים שבגללם נאנחים ונאנקים מן העבודה וזועקים השמימה. פינוי מרחב שבועי מעיסוקים אלה מאפשר ליום זה להפוך לפנינה מיוחדת שמחכים לה בשמחה כל השבוע.

לא פחות חשובים מה"זכור" וה"שמור" הם ה"עונג" וה"כבוד". תרבות הצריכה הנהנתנית מקהה מעט את היכולת להתענג מחומרנות נפלאה דווקא בשבת, אבל הדבר עדיין אפשרי. אפשר להגדיר מאכלים מיוחדים וטעימים במיוחד שבמסורת הביתית יהיו מאכלים של שבת. אפשר לנקות את הבית ולסדרו, לערוך את השולחן עם מפה לבנה ואולי סימני חגיגות נוספים, להתקלח בשני-שליש היום במקום בתחילתו ו/או בסופו, לא לוותר על סעודה משפחתית רגועה ורחוקה מטלפונים חכמים, ללבוש בגדים נקיים ויפים, לצאת לטיולים משפחתיים, אפשר ללכת לירקון ולשוט שם בסירה ואפילו לקטוף פרחים (כאלה שלא אסור!) – כל אלה ואחרים יכולים להעניק ליום זה ארומה מיוחדת עדי כדי תחושה שדרך החומר אנחנו מתענגים על הרוח. "אָז תִּתְעַנֵּג עַל-ה'".

שבת ציבורית בישראל – התפישה של ביאליק
 בטרם אגש להצעתי בנוגע לאופן קיום השבת בפרהסיה הישראלית בימינו, אני מבקש להציג בקצרה את תפישתו של המשורר הלאומי בסוגיה זו. אני פונה דווקא לביאליק בשל יכולתו יוצאת הדופן להבין

תרבות לעומקה, להחזיק ביסודות מעולמות זהותיים שונים ולשלבם תוך נגיעה בנימי החיים. ברל כצנלסון הספיד כך את המשורר:

“עוד ישבו יהודים רבים רבים בארץ ומכאובינו התרבותיים לא יתנו להם דמי. ומה שנדון בימינו בזלזול, אם מעבודה קשה ואם מקהות רוח, עוד יהפוך לבאים אחרינו למצוקת נפש גדולה. וכמו שאנו מתחבטים עכשיו בשאלות העבודה העברית – שאלת השאלות של קיומינו בארץ – ככה נתחבט בימים הבאים בשאלות גורלנו התרבותי. והייתה זו מתנת חסד גדולה מיד הגורל, שדור זה העושה בחומר ובלבנים, ניתן לו ענק רוח, הרואה את הדברים לא רק לשעתם, לא לדור בלבד, אלא לדורות רבים, דורות לאחור ודורות לפנים” (ברל כצנלסון, אבל יחיד, בתוך כתבים, כרך ו, עמ' 8-337).

והנה הגיעה העת לנבואת ברל. טוב יהיה שאנו, הזוכים לעסוק בגורלנו התרבותי, נשוב לדברים של ענק רוח זה ונשאב מהם השראה.

ביאליק סבר שהשבת היא יסוד היסודות של התרבות היהודית. בדברים שנשא בהנחת אבן הפינה לאוהל שם, אמר: “אנו באים לא”י לחדש את חיינו; אנו רוצים ליצור לנו כאן חיים עצמיים, שיש להם קלסתר פנים משלהם ואופי מיוחד, ומיסדי ‘ענג שבת’ חשובו, כי לשם יצירת צורות חיים מקוריות ואמתיות בעלות פרצוף ופנים לאומיים, הכרח להם לקחת את החומר ליצירותיהם מאבני היסוד של צורות החיים הקדמוניות, ואם צריכים לחצוב ‘מן השתיך’ הרי יש לקחת את ‘אבן השתייה’, את היסוד היותר חזק, ולא מצאו צורה יותר עליונה ויותר עמוקה להתחיל לטוות ממנה את צורות החיים המקוריות מיצירת השבת... בשבת מקופלים כמה רעיונות לאומיים וסוציאליים, ואם ב’עשרת הדברות’ מקופלת כל התורה הרי בשבת אולי גלומות ומקופלות כל עשרת הדברות” (ביאליק, “על אוהל שם ועונג שבת”, דברים שבעל פה ב, עמ' קס-קסג. נמצא גם ברשת באתר “פרויקט בן יהודה”).

ההקשר שבו אמר ביאליק דברים אלה חשוב לענייננו לא פחות מהדברים עצמם. בהיותו באודסה יזם והפעיל ביאליק קבלות שבת לנוער בימי שישי בערב. בשבת אחר הצהריים היה מרצה על שירת ימי הביניים. כך ביטא שם את ה”זכור” וה”עונג”. בשבתו בתל אביב

החליט לייסד את מפעל עונג שבת. "יתכנסו אנשים ביום השבת, יתעסקו בצוותא בדברי תורה וחכמה, ולא ידירו גם הנאה מאכילה ושתייה, וממילא יתחזק כוח השבת בלבכם על-ידי עונג שבת".¹³ ביאליק הבין שלא די בצד "השמור" הפסיבי של השבת. לא די בשאלה מה לא לעשות. בהשפעת מושג עונג השבת החזו"לי הקים ביאליק את עונג השבת התל אביבי – מקום שבו נפגשים אנשים בשבת, שומעים הרצאות מפי מגוון מרצים ומפי ביאליק עצמו, פוצחים בניגון, אוכלים משהו ומתענגים. פרויקט זה של ביאליק הצליח כל כך, עד שלא ניתן היה למצוא אולם בתל אביב שיכיל את כמות האנשים הגדולה שביקשה להשתתף בו. "אוהל שם", שבהנחת אבן הפינה שלו נשא ביאליק את הדברים דלעיל, הוקם כדי לאכלס את "עונג השבת".

אבל כל נחשוב שביאליק לא ייחס חשיבות ל"שמור". היפוכו של דבר. מששמע המשורר שישנם חלוצים העובדים בשבת כאילו היתה יום חול, כתב להם מכתבים חריפים וקשים. בין היתר, התבטא כך: "הטרם יבינו אלה המחללים את השבת בזדון וביד רמה, בצורה גסה ופרועה כזאת... עד כמה יש במעשיהם מן הפראות והנבלה? הטרם ידעו אלה, כי השבת היא המתנה הגדולה ביותר שהביאה היהדות לעולם, והיא בלבד דיה לתת לנו זכות של קיום תרבותי בין העמים? הטרם יבינו, כי השבת היא הסמל המזוקק והצרוף ביותר של הרעיון הסוציאלי ושוויון ערך האדם? האם לא הפועל עצמו צריך להתעורר ראשון להלחם מלחמת המוסד הנפלא והקדוש הזה, שבעיקרו לא נוצר אלא בשבילו?" (אגרות ביאליק, כרך ה, רטו-ז). במכתב נוסף לאותם נמענים הוסיף: "ארץ-ישראל בלי שבת לא תיבנה, אלא תחרב, וכל עמלכם יהיה לתוהו. עם ישראל לא יוותר לעולם על השבת, שהיא לא רק יסוד קיומו הישראלי, אלא גם יסוד קיומו האנושי. בלי שבת אין צלם אלהים וצלם אנוש בעולם. אילו היתה העבודה תכלית

¹³ כך מספר הלל בבלי ששמע מהמשורר כשלושה חודשים לפני המפגש הראשון של עונג שבת. דברים אלה ושאר הפרטים המופיעים כאן על מפעל "עונג שבת" של ביאליק מובאים במאמרו של שמואל אבנרי "איך חשמל עונג שבת את הישוב", שפורסם במקור ראשון, 5.1.2007.

לעצמה – הרי אין מותר לאדם מן הבהמה... השבת ולא התרבות של תפוחי-זהב או תפוחי-אדמה היא ששמרה על קיום עמנו בכל ימי נדודיו. ועתה, בשוכנו לארץ אבות, הנשליכנה אחרי גווננו ככלי אין חפץ בו? (שם, רכח-ט).

האם ביאליק הוא הכותב? אותו חיים נחמן אשר השווה את שמירת הלכות השולחן ערוך לעבודת מצרים?¹⁴ הוא ולא אחר! לא השולחן ערוך וההלכה הרבנית עמדו לנגד עיניו, אלא תרבות ומסורת של אלפי שנים. לא רק עבר עמד לנגד עיניו אלא הווה ועתיד. ביאליק היה כמעט אובססיבי לשמירת השבת בפרהסיה הישראלית. לתפישתו, לא ניתן לקיים את המפעל הציוני ולזרוק את השבת הצדה. השבת היא הבסיס התרבותי של העם היהודי.

דוגמאות רבות לדבר ניתן למצוא באיגרותיו של המשורר. כאשר בעל חנות צילום, צלמנייה דאז, פתח את חנותו בירושלים בשבת, כתב לו ביאליק: "קראתי בעיתונים על דבר השערוריה אשר עשית בחללך את השבת לעיני כל ישראל ע"י פתיחת חנותך ובית עבודתך ביום הקדוש. והנני דורש ממך בכל תוקף להסיר מיד ממקומה את תמונתי התלויה לראוה בחלון חנותך. אקוה כי לא תכריחני לאחוז באמצעים אחרים" (שם, כרך ה, סד).¹⁵ בנוגע לכדורגל בשבת כתב: "ואשר לכדור הרגל בשבת כבר צוחו ככרוכיא על כך ולא הצליחו, ובכל זאת אין להואש. הנח להם לישראל, קדושים בני קדושים, סופם לחזור בתשובה וקדושת השבת סופה לחזור לכבודה ולתפארתה" (שם, פב). לבאי אספה, שבה לא יכול היה להשתתף, כתב: "בלעדי השבת אינני מצייר לי תרבות אנושית אמיתית וקומה שלמה של צלם אלהים בעולם... אין אני מצייר לי בשום פנים חיים לאומיים שלמים בלי שבת שלמה. אל דמי לכם ואל שקט עד אשר תשיבו את השבת

¹⁴ כוונתי למאמרו "הלכה ואגדה" שבו דורש המשורר שלא נשכה את היסוד ההלכתי בחיינו ואז מעיר – "ובכן נתנה ראש ונשובה... לשולחן ערוך? מי שיגלה בדברי פנים כאלה, סימן שלא הבין בהם כלום". ביאליק משוחח כאן עם הפסוק "נתנה ראש ונשובה מצרימה" ומשווה את השולחן ערוך למצרים. ראו: ביאליק, חיים נחמן: "הלכה ואגדה", בתוך: סיפורים מסות שירים, עמ' 208-193.

¹⁵ בעל החנות לא הסיר את התמונה אלא בחר לסגור את חנותו בשבת.

לכבודה ולהדרה, כימי עולם" (שם, רמז). במכתב אחר קרא ביאליק להקים "תנועה ציבורית" ו"נחשול גדול של התנגדות לחזיונות המחפירים, ההולכים ונשנים לעינינו מדי שבת בשבת" (שם, כרך ד, קפ).

והאיש אשר כתב את כל זה היה מעשן בביתו בשבת ועובר בכך על איסור דאורייתא של "לא תבערו אש". כאמור, לא פרטי הלכות השולחן ערוך ולא חרדת ענישת האל הנחו את ביאליק. תקומתה של תרבות שיש בה יום מיוחד ומופלא, מתנה שהייתה שמורה בבית גנזי השמים, היא שהנחתה אותו. ניתן רק לדמיין את הזעזוע שהיה חווה המשורר לו ראה את המרכולים, הקניונים ומרכזי הקניות הפתוחים בשבת ברחבי הארץ ובתל אביב של ימינו. עם זאת, האם היה ביאליק מתנגד לבתי הקפה והמסעדות המנגישים את עונג השבת? לבתי הקולנוע והתרבות, לאירועי שירה והרצאות?

אני מקבל השראה רבה מאהבתו העזה של ביאליק לשבת ומהקפדתו על שמירת צביון השבת, וזאת בלי שהיה נאמן לכל פרטי הלכות שמירת השבת. זו דוגמה מרתקת, לטעמי, לתפישת היהדות כתרבות ולדיאלוג עם המקורות שהצגתי בראשית המאמר. עם זאת, אני סבור שביאליק החמיר מאוד בדרישותיו לגבי הפרהסיה הישראלית ביום השביעי. בדברים הבאים אבקש להציג תפישה המושפעת ממנו, אך לא כזו המקבלת את מלוא דבריו המחמירים, ולשרטט את הצעתי לכינונה של שבת ישראלית.

השבת בפרהסיה הישראלית בימינו – הצעה מחודשת
בנאום שנשא ביאליק בפני הסתדרות חלוצי המזרח בירושלים בשנת 1927 אמר המשורר: "אין אני חושב זאת לאסון שעם ישראל מתחלק לשבטים. אנו יודעים כי מאז ומעולם היינו מחולקים לשנים-עשר שבטים. לאילן שלנו היו הרבה ענפים והם נשאו הרבה פירות, וטוב לאילן שענפיו מרובים. אבל כמה דברים אמורים, אם גם שרשיו מרובים, ולפיכך חושב אני לחסרון גדול, אילו לא היינו מרובי פרצופים כלי-כך והיה לנו רק פרצוף אחד. מובן, שצריכה להיות נשמה אחת ולב אחד, אבל ככל אשר ירבו אברינו וענפיו כן יגבר כוחנו, ולא הייתי רוצה כלל וכלל שיבטל לא רק אחד מששים, אלא

אפילו אחד מאלף מהאומה; להפך, כל אחד יחיה על-פי דרכו ועל פי רוחו, וכל ענף ישא את פריו, אבל על כל הענפים להתחבר לגזע אחד" (ביאליק, "תחית הספרדים", בתוך: דברים שבעל פה א, עמ' קי-קיט). דומני שזוהי דרך ראויה וטובה להסתכל על בניית השבת הישראלית. העיקרון המנחה צריך להיות – "גזע" משותף "ופירות" רבים ומגוונים. אני מציע שהנשמה והלב, או אם תרצו גזע העץ, יהיו בנייתה של שבת המבטאת את ארבעת יסודות השבת הקדומים – זכור, שמור, עונג וכבוד. שבת אינה כִּמְי החול, ונכון שתהווה יסוד תרבותי חשוב ומרכזי בחיינו הפרטיים והציבוריים. טוב שהדבר יבוא לידי ביטוי, כאמור, לא רק באכיפה של איסור מסחר, אלא גם ביישום יצירתי של טקסי זכירת השבת, אירועי עונג ומתן כבוד. עם זאת, לא נכון לפרש וליישם את ארבעת יסודות השבת בצורה זהה בכל עיר, מושב וקהילה. טוב לאילן שענפיו מרובים וטוב לשבת שפרשנויותיה ודרכי יישומה שונים. עלינו להתחשב בכך שאנשים שונים מחזיקים בעמדות שונות, ושאופני שמירת השבת ודרכי עינוגה משתנים בין אוכלוסיות בישראל. אינני רואה בהתחשבות זו משום פשרה אלא זוהי תפיסת לכתחילה, תפישה המעודדת פרשנויות שונות ושבתות מגוונות, ולא הייתי רוצה שתבטל אפילו אחת משישים שבתות של האומה.

דברים ברוח זו משתקפים גם מפסיקת בג"צ מאפריל 2017, אשר קבעה שעיריית תל אביב יכולה לאשר בחקיקת עזר עירונית פתיחת עסקים מסוימים בשבת, דוגמת מרכולים, בתי מרקחת וחנויות נוחות בתחנות דלק. בפסק הדין כתבה השופטת ברק ארז: "בפועל, העמדה שיום השבת אמור להיות יום מנוחה, שאינו כשאר ימות החול, היא מקובלת ומוסכמת. ואם יורשה לי להוסיף – טוב שאלה הם פני הדברים, הן מן ההיבט הלאומי-תרבותי והן מן ההיבט הסוציאלי. אולם, אנשים שונים מחזיקים בעמדות שונות באשר לתרגום המשפטי שיש לתת להכרה באופיו של יום השבת כיום מנוחה" (פס"ד בג"צ 6322/14).

כפי שציינה השופטת ברק ארז, הפיכת יום השבת ליום מנוחה עבור הרוב הגדול של העובדים במשק ואיסור המסחר בשבת, למעט בתחומים שאציין מיד, מעוגנים כבר בחקיקה, ולא נוצרה סביבם

מחלוקת אמתית. סוגיות השבת העומדות במחלוקת ציבורית כבר שנים ארוכות הן הפעלת תחבורה ציבורית, אישור פתיחת בתי קפה, מסעדות, מרכולים, בתי מרקחת, מתחמי בילוי ותרבות ומרכזי קניות. כל הסוגיות הללו נעות סביב יסוד ה"שמור" ואיסור העבודה, אם כי ההנמקות לפתיחת מתחמי בילוי ותרבות קשורות, כמוכן, ביסוד ה"עונג". סוגיות לא פחות חשובות, הדורשות הרבה חשיבה יצירתית ורצון טוב, קשורות בשלושת המרכיבים האחרים של השבת. אלו סוגיות שלא עוסקים בהן מספיק, אם כי, כמוכן, ישנם גופים המקדמים אותם כבר היום. כך לדוגמה: קבלות השבת במתנ"סים, בנמל תל אביב במסגרת בית-תפילה ישראלי, בישיבות החילוניות של בינה, במכינות הקדם-צבאיות, בקהילות בעמק יזרעאל, במתחם התחנה בירושלים ובמקומות רבים נוספים; אירועי תרבות יזומים על-ידי השלטון המקומי, טיולים ואירועי טבע למשפחות, החייאת עונג שבת של ביאליק על-ידי עיריית תל אביב, פעילות השבת בירושלים שיזמה תנועת ירושלמים ועוד.

נצלול רגע לתוך דוגמה ובלבה דילמה – אני מתגורר מול הפארק הלאומי ברמת גן. בשבתות הקיץ מתקיימת באחת הרחבות בפארק הרקדה ישראלית. הורים וילדים, קשישים וצעירים, אנשים שמגיעים במיוחד לשם כך בצד אנשים שבמקרה ביקרו בפארק באותה עת, כולם ורקדים יחדיו או יושבים בצד הרחבה ונהנים מהמוזיקה ומההתרחשות. עונג שבת עם ארומה ישראלית מובהקת. הנה לפנינו דילמה קלאסית – האם נכון לקיים בשטח ציבורי ובמימון העירייה אירוע הכולל נגינה והגברה ועלול לפגוע בעונג השבת של מבקרי הפארק שומרי ההלכה?

אני מציע שמענה לשאלה זו ייקח כמה משתנים בחשבון. מה אחוז שומרי ההלכה בעיר רמת גן בכלל ובקרוב מבקרי הפארק בפרט? האם הפארק גדול מספיק ויכול לאפשר לשומרי הלכה, שלא רוצים להיחשף לנגינה בשבת, לשהות באזור אחר שלו? באיזו מידה פעילות זו אכן מוסיפה לעונג השבת של רוב הציבור המבקר בפארק? במקרה זה, המענה לשאלות אלו נותן תשובה חד-משמעית, לפיה יש לקיים את ההקדה. עם זאת, ייתכן שאותו אירוע ואותן שאלות היו מובילים לתשובה אחרת במקום אחר. הכל תלוי מקום ואוכלוסייה.

לפיכך, את ההכרעות ברוב סוגיות הפרהסיה בשבת נכון להשאיר לשלטון המקומי ולחברה האזרחית. האמנות שנוצרו בנושא השבת, ובראשם אמנת גביוזן-מדן, חוקי השבת שהוצעו על-ידי מגוון חברי כנסת, כולל חוק יסוד השבת שהציע המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמדו כמעט כולם סביב הנוסחה "מסחר לא, תרבות ובילוי כן". למעט בשאלת התחבורה הציבורית, נראה היה שנוסחה זו מקדמת משמעותית את הבנייתה של השבת הישראלית. לטעמי, אותם הסכמים והצעות חוק קידמו אותנו מאוד, אבל חסרו ברובם שני דברים מרכזיים – האחד הוא הכרה בכך שדרכי היישום של העקרונות ישתנו בין עיר ועיר ובין קהילה לקהילה (וטוב שכך). הכרה זו צריכה לבוא לידי ביטוי בחקיקה שתמנף את כוחן של הרשויות בעניין. השני הוא התייחסות רחבה ל"זכור", ל"עונג" ול"כבוד" ואי הסתפקות ב"שמור".

לא מכבר הוזמנתי לפגישת סיעור-מוחין בעיריית תל אביב,¹⁶ שעסקה בשאלה כיצד נכון להחיות את עונג שבת של ביאליק בימינו (זאת לאחר פיילוט של שנתיים), ובכלל דנה באופני ההתערבות הנכונים של העירייה בסוגיית השבת בעיר. פגישה זו, שקיבלה רוח גבית מפסיקת בג"צ, מסמלת, לטעמי, את הדרך הנכונה. אמנם, היתה זו פגישה ראשונית וכמעט בתולית, אך היא עסקה, רובה ככולה, בשאלות אקטיביות של הכנסת תוכן חיובי לשבת העירונית, ולא רק בשאלות של מה לאסור ומה להתיר. טוב שהשלטון המקומי יזמין מומחיות ומומחים בתחום, יקיים מהלכים של שיתוף ציבור ואף סקרי דעת קהל בתחומו, וזאת על מנת למנף עשייה יצירתית של עונג שבת בכל אתר ואתר.

יש הסבורים שהתערבות שלטונית בשאלות אלו, בין אם של השלטון המרכזי ובין אם של השלטון המקומי, הינה פסולה ועלולה לפגוע בחירויות הפרט. יעשה כל בעל עסק לפי מיטב הבנתו, כך הם טוענים, וכריע ציבור הצרכנים האם לקנות ממנו או לא. יארגנו גופים מהחברה האזרחית פעילות בשבת וכריע הציבור אם להשתתף בה.

¹⁶ את הפגישה יזם חבר המועצה, מיקי גיצין, והנחתה מנהלת אנף תרבות ואמנויות בעירייה, איריס מור.

על-פי גישה זו, התערבות חקיקתית והתערבות מימונית של הרשויות אינה נחוצה ואף מסוכנת. על השלטון לפנות מקומו לכוחות השוק והחברה.

אינני מזלזל כלל בטענות אלו, הבאות לשמור על חירות האדם, אך אני סבור שהן מתעלמות מכך שכאשר השלטון מושך ידיו, לא נוצר חלל ריק שבו כל אדם מבטא את עצמו בצורה חופשית, אלא נוצר מרחב שבו יש כוח עצום לבעלי הממון. את החינוך הציבורי מחליפות פרסומות, את דיון העומק מחליפים שלטי חוצות, את שאלות הפרהסיה הציבורית הראויה מחליפות עובדות בשטח של אלה שיכולים להרשות לעצמם לקבוע עובדות אלו. במילים אחרות, כך או כך מופעל כוח המצמצם את חירות הפרט ויכולתו לבחור את דרכו. הכוח הפוליטי שואב את סמכותו מהציבור הרחב ואמור לבטא אינטרסים מגוונים של אותו ציבור, כוח ההון אינו כזה. לאור זאת, נכון ליצור בלמים לכוח העצום של הממון על-ידי התוויית מדיניות שלטונית.

סיכום

ראינו שניתן לגשת ליהדות בעיניים דיאלוגיות הרואות בה את תרבותו של עם ישראל ולא רק את דתו. מתוך נקודת-מבט זו למדנו את ארבעת יסודות השבת המופיעים במקורות. ראינו שיסודות ה"זכור", ה"עונג" וה"כבוד" זכו לתשומת לב מועטה בספרות ההלכתית, אך יש להם חשיבות גדולה להבנת השבת ולבניית שבת ישראלית בימינו. לאורם ולאור פירוש מצומצם וגמיש יותר של יסוד ה"שמור", הצענו הצעה לשבת אישית ומשפחתית. בהמשך דנו לאורם בשבת הישראלית המשותפת. סקרנו את תפישתו השמרנית של ביאליק בעניין זה ואת החשיבות הגבוהה שייחס לשבת ובייחוד לפרהסיה שלה. למדנו, בין היתר, על מפעל עונג שבת שייסד המשורר כדוגמה לאפשרויות השונות העומדות בפנינו ליצור שבת ישראלית שאינה מבוססת רק על יסוד ה"שמור". בסופו של דבר הגענו להצעה לקיים שבת ישראלית אשר יש לה עמוד שדרה משותף, המבוסס על קיום ארבעת יסודות השבת, ואשר באותה עת משאירה מרחב גדול להחלטות שונות של כל רשות מקומית, מתוך הבנה שטוב שיש

פרשנויות שונות לשבת ושרעיון השבת יוכל לפרוח רק מתוך התחשבות בפלורליזם הישראלי.

ההצעה שסיימנו אתה תיתקל אמנם במחלוקת חריפה מצד מיעוט קטן בחברה הישראלית, אך תוכל לאחד את הרוב הגדול של הציבור. חלק מכוחה בכך שהיא אינה הצעה מהפכנית. כבר כיום יש הבדלים בין רשויות ביחס לשבת, ובג"צ נתן לכך גושפנקא משפטית באפרייל האחרון (2017). חשוב, לטעמי, שכל רשות ורשות תעשה מהלך משמעותי הן בהכרעה מתודשת על כללי המותר והאסור בתחומה בשבת והן בניסיון להעצים פעילויות לציבור בשבת.¹⁷

רצוי שפעילויות אלו יתקיימו בשני מסלולים – פעילויות המקפידות על כך שכל הציבור יוכל להשתתף בהן, כולל מי ששומרים על הלכות שבת, ובמקביל פעילויות המיועדות לציבור הרחב שאינו מחויב לאותן הלכות ושעונג השבת שלו קשור במוזיקה, בטבע וכדומה. חשוב גם לחזק את הגופים שכבר עסוקים בפעילויות מעין אלה.

רחל המשוררת כתבה בשנת 1920 בדגניה:

שָׁבֶת

חופי יַרְדֵּן: מְלֵא זֵהָר יוֹם.

סִירַת דּוּגָה; אֶשְׁכֵּב אֶשְׁתָּה

שְׁקוּי שְׁלוֹם.

אֲבִיט אֶל עַל: הָאֹר מֶה רָב!

וְגַם בְּלֵב בְּבִלְדוּת

אֶף צֵל שֶׁל עֵב.

¹⁷ ברי שכל פעילות שתתבצע בשבת תצריך עובדים ולא תאפשר שמירה מוחלטת על יסודות הצדק החברתי ומניעת העבודה שסקרנו במאמר. המאמר נכתב מתוך הבנה שאין פתרונות מושלמים וכי ניסיון להיצמד לכל עיקרון באופן טהור אינו מאפשר חיים. מובן שיש לשמור היטב על זכויות אלה שיעברו בשבת ולהעניק להם יום מנוחה שבועי, שזר גבוה וכדומה, כמתחייב כבר כיום בחוק.

עֲתָה יִדְעָתִי: פֶּה – הַכֹּל.

רֵאשִׁית וְקֶצֶה, כָּל דְּכַפִּין

יִאָתֶה, יִטֵּל.

(רחל, שירים, מכתבים, רשימות, קורות חייה, עמ' 198).

השבת היא הזדמנות נפלאה, רק צריך ליטול אותה. מצער שלעתים היא מגיעה לכותרות כגורם מפריד ולא כגורם מאחד. השבת מאפשרת אווירה אחרת, וברכת השלום מהדהדת בה. אני תקווה שהצעה זו ומאמר זה יוכלו לתרום מעט לכינונה של שבת ישראלית הפורחת כאותו אילן אשר מיתמר אל על בענפיו ופירותיו יפים, מגוונים ומענגים.

ספרים ומקורות המוזכרים במאמר (מעבר למקורות מהמקרא וספרות חז"ל)

אחד העם: "המוסר הלאומי", בתוך: כל כתבי אחד העם, תל אביב וירושלים: דביר והוצאה עברית, תשי"ט.

אבנרי, שמואל: "איך חשמל עונג שבת את הישוב", מקור ראשון, 5.1.2007.

בובר, מרטיין: אני ואתה, ירושלים: מוסד ביאליק, תשע"ג.

ביאליק, חיים נחמן: "הלכה ואגדה", בתוך: סיפורים מסות שירים, תל אביב: משכל, 2008.

ביאליק, חיים נחמן: דברים שבעל־פה, תל אביב: דביר, 1935.

ביאליק, חיים נחמן: אגרות, כרכים ד, ה, תל אביב: דביר, 1937.

הלברטל, משה: "על קדושה וגבולות הייצוג האמנותי והלשוני", בתוך: גבולות של קדושה, עורכים: אמילי בילסקי ואביגדור שנאן. ירושלים: כתר, 2003.

טל, ליאור: "דיאלוג אוהב עם ישראל סבא", בתוך: דעות, גיליון 61, תל אביב: נאמני תורה ועבודה ומרכז יעקב הרצוג, 2013. וכן בבלוג של המחבר: "מה למעלה מה למטה".

טל, ליאור: "יהדות חילונית וצה"ל", בתוך: בין הכיפה לכומתה – דת, פוליטיקה וצבא בישראל, עורכים: ראובן גל ותמיר ליבל. בן שמן: מודן, 2012.

טל, ליאור: "מה למעלה מה למטה", בלוג אינטרנטי:
<http://lior-t.blogspot.co.il/>

יוסף, עובדיה: שו"ת יביע אומר, חלקים א-יא, ז-יט.

כצנלסון, ברל: כתבים, כרך ו, מפלגת פועלי ארץ-ישראל, 1946.

לוינס, עמנואל: תשע קריאות תלמודיות, תרגם: דניאל אפשטיין. ירושלים ותל אביב: שוקן, 2001.

פרום, אריך: השפה שנשכחה, תירגם וערך: יורם רוזלר. ירושלים: א' רובינשטיין.

רבי סעדיה גאון: אמונות ודעות.

רחל: שירים, מכתבים, רשימות, קורות חייה, עורך: אורי מילשטיין. תל אביב: זמורה ביתן, 1985.

רמב"ם: משנה תורה, הלכות שבת.

רמב"ם: הקדמה לפירוש המשנה.

שגיא, אבי: "על מתחים בין דתיים לחילוניים – בין שיח זכויות לשיח זהות", בתוך: עין טובה – דו־שיח ופולמוס בתרבות ישראל, ספר היובל לטובה אילן, עורך: נחם אילן. ישראל: הקיבוץ המאוחד ונאמני תורה ועבודה, 1999.